

सालाबाद प्रमाणे मराठी साहित्य संमेलन आले आणि सालाबाद प्रमाणे माझी भीती या वर्षीही खरी ठरली. ती भीती होती विनाकारण हिंदीला धोपटले - बडवले जाण्याची.

नोकरी निमित्ताने महाराष्ट्रात पहिल्या प्रथम पाऊन टाकले १९७४ मध्ये. तेव्हा पासून हे धोपटण पहात आले आहे. त्याच बरोबर मराठीचे अवमूल्यन देखील. पण त्याला केंद्र सरकार किंवा हिंदी संस्था जबाबदार नसून मराठी सारस्वत आणि मराठी बाबतचे शासनाचे धोरणच जबाबदार आहेत असं माझं मत आहे.

मराठीच काय पण सर्वच भारतीय भाषांच्या गळचेपीला खरं कारण काय आहे —तर इंग्रजीचे आपणच वारेमाप स्तोम मोजवले. इंग्रजीमध्ये आपले प्रविण्य दाखविले तरच प्रतिष्ठा मिळते ही मानसिकता आणि दुरावस्था त्यातूनच निर्माण झाली. त्या प्रतिष्ठेसाठी आपण सर्वांनीच इंग्रजीची कांस धरली. मग मराठी भाषेकडे दुर्लक्ष झालं. त्याच खापर फोडायला हिंदी बरी सापडली.

मला एक वेगळ उदाहरण आठवत. १९९० ते १९९३ पर्यंत मी राष्ट्रीय प्राकृतिक चिकित्सा (नॅचरोपेथी), संस्थान पुणे, या केंद्र सरकारच्या एका संस्थेत डायरेक्टर म्हणून काम पहात होते. त्या काळी आरोग्य खात्याची बजेट विभागणी साधारण अशी असे - आरोग्य खात्याच्या एकूण बजेट पैकी सुमारे ९० टक्के अॅलोपेथी वर तर उरलेले १० टक्के इंडियन सिस्टम्स ऑफ मेडिसिन वर - यात आयुर्वेद, होमियोपथी, नॅचरोपथी, वगैरे सगळ आलं. सहाजिकच या दहा टक्कांपैकी ७ ते ८ आयुर्वेदाच्या वाट्याला येई- कारण आपल्या देशांत ५ लाख अॅलोपेथी डॉक्टरांइतकेच सुमारे ५ लाख वैद्य आहेत. इतर होमियोपेथी, यूनानी, वगैरे सगळे मिळून जेमतेम ५० हजार.

या सर्व इंडियन सिस्टम्स मधील मूळ सिद्धान्त बरेचसे एकमेकांशी सुसंगत आहेत. आणि अॅलोपथी पेक्षा खूप प्रमाणात वेगळे आहेत. मग या सर्वांनी एकत्रितपणे एकमेकांना सपोर्ट दिला तर सर्वांची प्रगति जास्त चांगली होणार नाही का? पण छे ! आरोग्य मंत्रालयातील कुठलाही होमियोपेथी किंवा प्राकृतिक चिकित्सा किंवा योग - चिकित्सेचा अॅडवायझर किंवा कन्सल्टंट सदा आयुर्वेदाच्या नावाने खडे फोडायचा. यांच्यामुळे आमची गळचेपी होते म्हणायचा - अॅलोपथीमुळे नाही ! देशात अॅलोपथीचे डॉक्टर्सही सुमारे पाच लाखच तरीही त्यांचे बजेट एवढे कसे असा प्रश्न इंडियन सिस्टमला माणूस विचारत नाही. इंग्रजी, हिंदी आणि मातृभाषेच्या संदर्भात आपण तेच करतोय. परकीय इंग्रजी भाषेला आपण वारेमाप महत्व दिलं आणि आपली हिंदी भाषा सोडली - मराठीही सोडली त्या ऐवजी मराठी - हिंदी दोन्ही भाषांना पुढे आणण्यात आपण कुठे कमी पडतो ते पहायला हवे होते.

मी ज्या काळांत शाळेत होते त्या काळात राष्ट्राभिमानी असणं हा एक चांगला संस्कार मानला जाई आणि तो माझ्यांत उतरला. याचा अर्थ इतर राष्ट्रांचा व भाषांचा द्वेष केला पाहिजे असे नाही. पण हिंदी भाषा उत्तम प्रकारे येणं ही माझ्या दृष्टीने राष्ट्राभिमानीची कसोटी होती. तसेच उत्तम मराठी येणे ही पण कसोटी होती. कारण ती माझी मातृभाषा आहे - म्हणूनच बिहार सारख्या दूरवरच्या प्रांतांत संपूर्ण शिक्षण हिंदीतून घेऊनही माझं मराठी इतकं चांगलं होत की उन्हाळ्याच्या सुट्टीत खानदेश मध्ये आल्यावर चुलत - मावस भावंडांना मी मराठी निबंध लिहून देत असे आणि त्यांच्या मराठी धड्यांची तयारी त्यांच्यापेक्षा माझी पक्की असे.

याशिवाय माझं इंग्रजी पक्कं होतं - संस्कृत पक्कं होतं - ऊर्दू, बंगाली, नेपाली, मैथिली, भोजपुरी, भाषा येऊ लागल्या होत्या. अमचे हेडमास्टर फारसी आणि अरबी चे तज्ज्ञ होते आणि मला हिंदी - हिंदी - संस्कृत ऐवजी फारसी - अरबी - ऊर्दू हे विषय निवडण्यासाठी खूप सांगत होते. ते न ऐकून मोठीच चूक केली अशी खंत अजून वाटते. पुढे मला चांगल्या येणा-या किंवा समजणा-या भाषांमध्ये पंजाबी, ओरिया, आसामी,

गुजराथी, मारवाडी, हरियावाणी, अवधी, ब्रज, छत्तीसगढी, अहिराणी इत्यादि भाषां व बोलीभाषांची आणि बोलीभाषांची भर पडली.

या सर्व अनुभवातून मी ठामपणे सांगू शकते की भाषांचा बोजा पडतो असा आरडा-ओरडा लोक उगीचच करतात. एकजात सर्व भारतीय भाषा एकमेकांशी इतक्या समरस आहेत की त्यांची ट्रिक कळायचा अवकाश ! मुख्य म्हणजे सर्वांची वर्णाक्षरे सारखीच, सर्वांचे व्याकरण सारखेच (लिंगांचे प्रकार सोडले तर) वाक्य रचना सारखी, पौराणिक कथा आणि दृष्टांतांचा वारसा - तोही सारखाच, छंदांचे, काव्य-नाट्य-गायन या सर्व प्रकारांचे मूळ स्ट्रक्चर सारखेच, मातृभाषेनंतर दुसरी भाषा शिकायला थोडा फार वेळ लागेल तेवढाच - त्यानंतर तिसरी, चौथी, पाचवी पटापट येऊ लागतात. याचा फायदा आपण घेतला नाही तर ती आपलीच चूक ठरते. तरीही आपण बालमनावर पडणा-या ओझ्याची काळजी सांगत इतर भाषांपासून अंतर वाढवण्याचे काम करत असतो.

माझी धाकटी भाची - वय वर्षे पाच पासून तिला उत्तम प्रकारे हिंदी, मराठी, बंगाली, ओरिया, इंग्रजी आणि संस्कृत येऊ लागले - हसत खेळत - कुठला आलाय बोजा ! आज तिच्या ज्ञानाच्या कक्षा इतरांपेक्षा कितीतरी अधिक विस्तीर्ण आहेत.

युरोप मध्ये प्रत्येक देशांत पाचवी पासून मुलांना दुसरी युरोपीय भाषा आणि आठवीनंतर तिसरी भाषा शिकावी लागते. तिथे नाही पडत बोजा !

कुणी म्हणेल की मला बालपणासून हिंदीतून शिकण्याची संधी मिळाली म्हणून मला हिंदीचा बोजा वाटत नाही. तर मग इतर महाराष्ट्रीय मुलांना ही संधी द्यायला काय हरकत होती किंवा अजूनही काय हरकत आहे? दूरदृष्टिचा अभाव, की फुटीरतेची जुनी भारतीय परंपरा ! शेजारील राजा वरचढ होऊ नये म्हणून दूरदेशीच्या मुगल किंवा इंग्रज सैन्याला आमंत्रण देऊन शेवटी त्यांना बळी पडण्याची आपली परंपरा होतीच. ती स्वातंत्र्यानंतर आपण पुन्हा सुरू केली. फक्त मराठी माणसांनीच नाही, इतरांनीही तसेच केले. पण म्हणून मराठी सारस्वताचा दोष संपत नाही. आपण काही वेगळ करू शकलो असतो, अजूनही करू शकतो.

आज तामिलनाडू मध्ये इंग्रजी, तमिळ खेरीज इतर भाषा चालणार नाहीत अशी गर्जना झाली आहे - ती खूप खूप वर्षांपूर्वी देखील होती. बंगाल मध्ये तेच झाले. पंजाब मध्ये तेच झाले. सीमावादामुळे बेळगाव निपाणी मध्ये तेच झाले. आज ही प्रवृत्ति असेल तर उद्या एक राष्ट्र असावे ही प्रवृत्ति टिकू शकेल का? हरियाणा मध्ये लोकांनी पंजाबी शिकू नये म्हणून आमची शिक्षणाची पर्यायी भाषा तेलगू असेल अशी घोषणा झाली. एक तरी दक्षिणी भाषा शिकावी अशी भलामण झाली. चांगली होती. पण मग ते धोरण यशस्वी करण्याचे प्रयत्न किती झाले? हरियाणवी - आंध्र सद्भावना किती वाढली?

मराठी किंवा इतर गैरहिंदी भाषिकांनी हिंदी विरुद्ध गळा काढण्याच एक कारण मला दिसत. जर संपूर्ण देशाचा कारभार हिंदी भाषेतून चालणार असेल तर ज्यांची मातृभाषा हिंदी आहे त्यांना नैसर्गिक लाभ मिळणार, राज्यकर्ते किंवा विचारवंत म्हणून ते जास्त प्रभावी ठरणार, आपण मागे पडू, आपल्याला वर्चस्व गाजवता येणार नाही, ही खरी भीती होती. त्याऐवजी ना तुमची, ना आमची अशी इंग्रजी जर संपर्क भाषा आणि राज्य करण्याची भाषा झाली तर आम्ही त्या हिंदीवाल्यांपेक्षा वरचढ आहोत, हे सहज दाखवून देऊ असे ते गणित होते. जर आम्ही त्यांच्याइतके राजकारण करण्यात पुढे येऊ शकणार नसलो तर निदान अमेरिकेत तरी निघून जाऊ असही गणित होत. शेवटी काय झाल? दिल्लीतल्या सरकारी फाईली जशा जास्तीत जास्त इंग्रजी - धार्जिण्या होत गेल्या तशाच त्या मुंबई, कलकत्ता, चेन्नई, बंगळूर, लखनऊ इथेही झाल्या. राज्य कारभारात आपापली राजभाषा पुढे आणण्यासाठी आवश्यक, तसेच सोप्या आणि सुटसुटीत शब्दावल्या निर्माण होतील यासाठी मी मी म्हणणा-या साहित्यिक आणि भाषाविदापैकी कोणीही पुढाकार घेतला नाही. विज्ञान, तंत्रज्ञान,

कायदा, सामाजिक शास्त्र इत्यादि शिक्षण मातृभाषेतून मिळवता यावे यासाठी हिरिरीने लेखन कार्य झाले नाही. मातृभाषा ही विचारांची भाषा म्हणून रुजली नाही. ती रुजावी असं कुणाला वाटलं नाही.

मराठी साहित्य आणि संस्कृती म्हणजे काय याचे उत्तर संत वाङ्मय, कथा, कांदब-या, नाटकं, कविता, आणि फार तर मराठी सिनेमे एवढाच आहे का? की विज्ञानावरील एखादे उत्कृष्ट पुस्तक, बलात्काराच्या प्रश्नावरील चांगला लेख, एखाद्या राजकीय घटनेचे विश्लेषण यांना देखील साहित्य म्हणता येईल? या परिभाषा कोण आणि कस ठरवतं? भाषेच्या समृद्धीसाठी यांची देखील गरज आहे याची जाणीव आपण ठेवतो कां? हे साहित्य असेल तर त्याची किंवा त्याच्या अभावाची आतापर्यंत कुणी दखल कां घेतली नाही आणि हे नसेल तर महाराष्ट्र साहित्य आणि संस्कृती मंडळासारखेच वेगळे महाराष्ट्र-विज्ञान मंडल का निर्माण होत नाही, त्याचा आग्रह का धरला जात नाही?

महाराष्ट्र राज्याच्या स्थापनेपासून साहित्य संस्कृति मंडळाने किती प्रभावीपणे सामाजिक किंवा वैज्ञानिक विषयांवर पुस्तकांच्या निर्मिती आणि प्रचाराचा प्रयत्न केला याचा शोध घेतला तर फारस चांगल चित्र दिसून येत नाही. किती चांगले शास्त्रज्ञ किंवा समाजशास्त्रज्ञ मराठीतून लिहिते झाले ? दर वर्षी होणा-या साहित्य संमेलनांमधून ही खंत कितीदा व्यक्त झाली? ज्यांनी असे थोडे फार प्रयत्न केले त्यांचा कधी सत्कार झाला?

वॉल्ट डिस्नेने लहान मुलासाठी अणुबॉम्बवर एक शास्त्रशुद्ध पुस्तक लिहिले व त्याला 'माझी श्रेष्ठ साहित्यिक कृति' म्हटले आहे. असं किती लेखकांना जमल हा प्रश्न साहित्य संमेलनात विचारला जात नाही, हिंदीच्या नावाने मात्र खडे फोडले जातात. हा नाचता येईना सारखा प्रकार तर नाही ना?

त्याऐवजी मराठी जर ठामपणे हिंदीच्या पाठीमागे उभी राहिली तर अजूनही हिंदीला राष्ट्रभाषेचा आदर, सन्मान प्राप्त होईल आणि तो आपोआप मराठीलाही मिळेल. नाही म्हटले तरी जगभराच्या सहा अब्ज लोकसंख्येपैकी एक ते सव्वा अब्ज आपल्या देशात असून त्यातील साठ कोटींना हिंदी समजते तर सुमारे बारा कोटींना मराठी समजते. या सर्वांनी एकमेकाना सहाय्य केले तरच आपण सगळी पुढे जाणार. हे न समजल्याने हिंदीला डावलून इंग्रजी आणण्याच्या धोरणाचे पर्यवसन शेवटी मराठीला डावलून IT विषयाला प्राधान्य देण्याच्या धोरणातच झाले.

मराठी ऐवजी पर्याय म्हणून IT हे धोरण मला योग्य वाटते कां ? नाही ! कारण मराठी शिकून तिला टिकवली तरच आपली भारतीय आणि महाराष्ट्रीय एकात्मता कायम रहाते अस मला वाटत. कुणी म्हणेल मराठी भाषा शिकून भाकरी मिळत नाही. पण त्यासाठी मराठीतून किंवा मराठी शिकणारा माणूस उपाशी राहणार नाही असे धोरण आखायचे कि मराठीच बंद पाडायचे या मुद्यावर नीट चर्चा झाली पाहिजे.

एक पर्याय म्हणून मला वाटते की ज्यांना मराठी शिकून शिवाय IT शिकायच आहे त्यांच्यासाठी दोन्ही विषय शिकण्याची किंवा त्यांत परीक्षा देऊन पास होऊन सर्टिफिकेट मिळवण्याची संधी देण हे खरं उत्तर आहे – ती संधी आपण का नाही निर्माण करत? जर एखाद्याच मराठी इतर कोणत्याही B.A. किंवा M.A च्या विद्यार्थ्यांच्या मराठी इतकच उत्कृष्ट असेल तर थेट परीक्षा देऊन ते सिद्ध करण्याची, त्याबाबत सर्टिफिकेट मिळवण्याची व त्या जोरावर इतर प्रमोशन्स मिळण्याची संधी त्याला का असू नये? त्यासाठी कॉलेज प्रवेश घेणे, हजेरी लावणे, ट्युटोरियल्स भरणे हे जाचक प्रकार कशासाठी? किंवा एखाद्याला अर्थशास्त्रमधे थेट मास्टर्स डिग्रीचे सर्टिफिकेट हवे असेल तर अशा परीक्षेला बसण्याची संधी आणि सुविधा दिल्याने काय बिघडते? थोडक्यांत काय तर अशी सुविधा निर्माण करणे हे जास्त चांगले धोरण ठरले असते - हे किंवा ते एकच निवडा असा कूपमण्डूकी पेच टाकणे हे चुकीचे धोरण आहे अस मला वाटत.

त्याचप्रमाणे पहिलीपासून इंग्रजीच आक्रमण लादण्याचे धोरण. हे ही चुकीचे असे मला वाटते. कारण त्यामुळे आपण हिंदी, मराठी आणि इतर भारतीय भाषांना अजून दूर लोटणार आहोत.

उद्या देशातल्या प्रत्येक हिंदीतर भाषिकांनी हिंदी नको, इंग्रजी हवी असे म्हणण्याने आज हिंदीचे सामर्थ्य कमी होईल तसे उद्या त्यांच्या मातृभाषेचे सामर्थ्य देखील कमीच होईल अस मला वाटत.

कुणी म्हणेल चूक - उलट पहिलीपासून मराठी - इंग्रजी शिकली की आमची मुलं लगेच दोन्ही भाषांतून साहित्य निर्मिती करतील- त्यांच साहित्य वैश्विक होईल ! ती कधीही परदेशात येऊ जाऊ शकतील- त्यांच जीवन वैश्विक होईल ! त्यांना त्यांचे उच्च ज्ञान हिंदीच्या माध्यमातून लिहिण्याची गरजच उरणार नाही- कारण त्यांना इंग्रजी येत असेल. ते दिल्लीतही राज्य करू शकतील कारण ते वैश्विक भाषेतून राज्य करतील. हिंदी चांगल येत नसल्यामुळे यशवंतराव चव्हाण दिल्लीत अप्रभावी ठरले, पण आता तस होणार नाही, कारण दिल्लीचीच भाषा हिंदीऐवजी इंग्रजी करून टाकू. किंवा दिल्लीकडे बघायची गरजच काय? त्यापेक्षा अमेरिकेकडे बघणं केंव्हाही जास्त फायद्याच. इसाक असिमोव्ह ने वर्तवल्याप्रमाणे जेव्हा वैश्विक सरकार येईल आणि इंग्रजीतूनच वैश्विक सरकारचा कारभार चालेल तेंव्हा हिंदी भाषिकांपेक्षा आम्ही पुढे असू !

ठीक आहे. पण मग यांत राष्ट्र ही संकल्पना कुठे आहे, राष्ट्रभिमान असावा की नसावा हे प्रश्न कुणाला पडतात का? मी तरी अजून राष्ट्र आणि राष्ट्रभिमान या कल्पनांना फाटा दिलेला नाही.

नोकरीच्या अगदी सुरवातीला उत्तर प्रदेश मधून महाराष्ट्र केंडर मथे आलेल्या एका भाप्रसे आधिका-याने मला म्हटले,

“मी माझ्या मुलांना कॉन्व्हेंट मध्ये टाकलय. म्हणजे मराठी चांगल आल, नाही आल ही भानगड नको”

“आणि मातृभाषेच काय ?”

“इंग्रजी हीच मातृभाषा मानायला काय हरकत आहे ? त्यांना पुढे तिकडेच जायच आहे! त्यांना कुठे उत्तर प्रदेशात परत जायचय ?”

“मी पण मुलांना कॉन्व्हेंट मध्ये घातल आहे. पण घरी मी त्यांना आवर्जून हिंदी, मराठी आणि संस्कृत शिकवते. पाढे व तोंडी गणितं मराठीत सोपी पडतात म्हणून, पण इतिहास भूगोलही ती मराठीतून पण वाचतात.”

“हा दुराग्रह आहे - मुलांवर एवढं ओझ लादून काय उपयोग ? शिवाय मराठी, हिंदी मध्ये वाचण्यासारखं काय ठेवलय जे न वाचून चालणार नाही ?”

त्यांच्या मुद्यामधला शेवटचा भाग बरोबर होता अस माझ्या मुलांनी मला वेळोवेळी सांगितल आहे - मराठी, हिंदी मध्ये वाचायला काय आहे? स्कूटर कशी रिपेअर करायची - आहे? एरोडायनॅमिक्स काय असते - आहे? कॅल्क्यूलस शिकायची सोय - आहे? फटाके बनवण्याच चांगल पुस्तक -आहे? अर्थशास्त्र लहान मुलांना कळेल (लहान म्हणजे ६ ते ८ वर्ष वयोगट) अशा प्रकारे - आहे? कॅमे-याची माहिती - आहे? नाही ना? मग आम्हाला “पण लक्षात कोण घेतो?” किंवा “बटाटयाची चाळ” वाचायला लावू नकोस. “प्रेमचंद” किंवा “साहिर लुधियानवी” पण वाचायला लावू नकोस. कधी मधी तूच वाचून दाखवलस तर चालेल. प्रत्येक मूल ललित साहित्याचा चाहता असणार नाही. आम्ही बार्बारा कार्टलंड किंवा शेक्सपियर तरी कुठे वाचतो? पण आम्हाला जे काहीही वाचावसं वाटत ते इंग्रजीत मिळेल याची गॅरंटी आहे - ते तशाच स्टॅण्डर्ड ने हिंदी, मराठीतून असेल तर आणून दे. मग आम्ही ते पण वाचू!

हिंदीच्या आक्रमणामुळे मराठीची गळचेपी होते असं म्हाणणा-यांना मला सांगावस वाटत की मराठीत “सर्वस्पर्शी वाचनीय” नसल्यामुळे मराठीचे अवमूल्यन होत आहे - हिंदीमुळे नाही. खुद्द हिंदीतही तसे साहित्य नसल्याने हिंदीचीही गळचेपी होत आहे. ते निर्माण करण्यासाठी मराठीच्या लेखक, प्रकाशक, साहित्य निर्मिती करणारी मंडळे यांनी प्रयत्न करायला हवे आहेत. मल्याळी भाषेत असे प्रयत्न झाले आहेत. साहित्य संमेलनाच्या आयोजकांनी निदान अशा मल्याळी पुस्तकांची एक यादी तरी मराठीतून प्रकाशित करावी.-----

मी स्वतः अर्थशास्त्र कसं शिकले? तर इंग्लड मधे असताना आठ वर्षाखलील वयोगटासाठी लेडी बर्ड सिरिजमधे असलेले एक पुस्तक आणि पंधरा वर्षाखलील वयोगटासाठी काढलेले दुसरे पुस्तक वाचून ! हे जर साहित्य नसेल तर काय आहे? आणि इंग्रजीची कास धरणा-यांनी इंग्रजांचे अनुकरण म्हणून कां होईना, मराठी मधून अशा "असाहित्यिक" प्रकाराला प्रोत्साहन द्यायला काय हरकत आहे? की त्यापेक्षा मुलांना पहिलीपासून इंग्रजी शिकवून "ती" पुस्तक वाचायला देण सोप आहे?

आज माझी मुलं ई- मेल पाठवतांना रोमन लिपी, मराठी भाषा असा प्रकार करून पाठवतात. त्यांच्या हिंदी भाषिक मित्रांना रोमन लिपी, हिंदी भाषा अशी पाठवतात. हळू हळू त्यांच्या मानसातून लिपी बाजूला होणार. अगदी सुरवातीला त्यांनी ई-मेल साठी देवनागरी लिपी वापरावी म्हणून मी प्रयत्न केले. पण कम्प्यूटर वर देवनागरी लिपीच्या वाट्याला जे दुर्दैव सरकारने आणि सी-डॅक ने लिहून ठेवले आहे त्याची एक वेगळीच कहाणी आहे, जिचे मूल्यमापन देखील अत्यावश्यक आहे. तिची एक एवढीच झलक देता येईल की संस्कृत शिकण्यासाठी मी कम्प्यूटरवर तयार केलेली एक अर्धी - मुर्धी साईट पाहून कॅनडा मधील संस्कृत शिकू पाहाणा-या एका मुलाने मला लिहून कळविल की कम्प्यूटरवर आपली लिपी कशी आणावी याबाबत तुमच्या देशाने इस्त्राईल कडून खप काही शिकायची गरज आहे.

हिंदीला दूषणे देण्याऐवजी साहित्य संमेलनामध्ये आपण हिंदीचे ऋण मान्य करायले हवे. हिंदीमुळेच स्वातंत्र्य - संग्रामाच्या वेळी संपूर्ण देश एकत्र येऊ लागला. विवेकानंद किंवा दयानंद सरस्वती सारख्या मंडळींनी मराठी विचारवंतांबरोबर चर्चा केल्या. स्वातंत्र्यानंतर देशातील इतर भाषांचे साहित्य सुलभतेने आपल्यापर्यंत पोचू शकले. हिंदी सिनेमा जगताने मुंबईच्या आर्थिक समृद्धीत मोठी घातली आहे.

हिंदी भाषेचे मोठे बलस्थान म्हणजे वेगवेगळ्या प्रांतांत बोलली जाणारी, वेगवेगळ्या लकबींची हिंदी ! बंगाली माणसाची हिंदी वेगळी, राजस्थानी हिंदी वेगळी, हैद्राबादची वेगळी, अलाहाबादाची वेगळी, नेपाळी लोकांची हिंदी वेगळी, मुंबईची वेगळी आणि पुणेरी माणसाची तर त्याहून वेगळी. विभिन्न प्रांतीयांनी हिंदीला वेगवेगळे पैलू पाडले आहेत, तिचे सौंदर्य खुलवले आहे. त्यामध्ये मराठी भाषिकांचाही वाटा आहे, त्याचा अभिमानही आपण बाळगला पाहिजे. ज्यांनी गोनिदांच्या लिखाणातील मराठी भाषेचा प्रांतवार वेगळेपणा अनुभवला असेल त्यांना हा मुद्दा पटेल. हिंदीतील अशा लकबी आणि शब्दावल्या देखील मराठीत आणल्या जाऊ शकतात.

आज मराठी मंडळींनी हिंदीसाठी पुढे सरसावण्याची गरज आहे. ते कसे होईल याची चर्चा साहित्य संमेलनांत व्हावी, हिंदीला धोपटले जाऊ नये.
